

บทบาทของทาสเจดีย์กับการสร้างรัฐศาสนาในชุมชนโบราณ
เมืองพุกาม ประเทศเมียนมาร์

The Role of Dasacetiya (The Slave in Pagoda) with the Creation
of a State Religion at Ancient Pagan, Myanmar

ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม¹, พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ² และ พระครูปัญญาสุธรรมนิเทศ³

Received: May 01, 2020
Revised: July 07, 2020
Accepted: August 29, 2020

Thanarat Sa-ard-iam¹, Phrakhrupariyatvisuttikhun², and
Phrakhrupanyasudhammanites
(thanarat.mcusr@gmail.com)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประเด็น คือ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องทาสและทาสเจดีย์ในพระพุทธศาสนา (2) เพื่อศึกษาเมืองพุกามด้านประวัติศาสตร์และความสำคัญ และ (3) เพื่อศึกษาบทบาทของทาสเจดีย์ด้านพระพุทธศาสนาที่เมืองพุกามใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสารจากข้อมูลปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน 1 เล่ม คือ เล่มที่ 28 และ ข้อมูลทุติยภูมิ จำนวน 20 รายการ ประกอบด้วย หนังสือวิชาการ จำนวน 13 เล่ม รายงานการวิจัยจำนวน 1 เล่ม วารสารจำนวน 5 เล่ม และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ จำนวน 1 รายการ นำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า เมืองพุกามเป็นราชธานีที่รุ่งเรืองด้วยอารยธรรมแบบพระพุทธศาสนาในประเทศเมียนมาร์ ในอดีตพุกามมีโครงสร้างการปกครองที่ประกอบด้วย (1) พระมหากษัตริย์ (2) เจ้าเมือง คือพวกเมียวทุคยี (Myothugyi) และ (3) ทาส คือ คยูน (Kyun) และทาสที่นายอุทิศให้พระพุทธศาสนาเรียกว่า พยาคยูน (Paya Kyun) ทาสนั้นเป็นชนชั้นกรรมาชีพมีฐานะทางสังคมที่ต่ำสุด ทาสที่นายทาสอุทิศให้กับพระพุทธศาสนามีหน้าที่ในการสร้าง และทำนุบำรุงศาสนสถาน เรียกว่า “ทาสเจดีย์” ในความเป็นรัฐของอาณาจักรพุกามนั้น มีเอกลักษณ์ความเป็นรัฐศาสนา โดยมีทาสเจดีย์เป็นกลไกในการช่วยสร้างรัฐ ซึ่ง

¹ บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

² สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

³ สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

มีองค์ประกอบ 5 ประเด็น คือ (1) สร้างอัตลักษณ์รัฐด้วยพุทธศาสนา (2) จัดตั้งหินอกริต (3) ยึดมั่นในพระรัตนตรัย (4) สร้างระบบศักดินา (Feudalism) ที่เอื้อต่อความมั่นคง และ (5) กระจายอำนาจการปกครองในระบบศักดินา (Feudalism) ทาสเจดีย์เหล่านี้ จึงเป็นผู้ปิดทองหลังองค์พระเจดีย์แห่งเมืองพุกาม กลุ่มทาสเหล่านี้ถึงแม้มีฐานะทางสังคมที่ต่ำ แต่ทรงคุณค่า คือ ได้สร้างสรรค์พุทธศิลป์ให้อนุชนได้ชื่นชม และฝากไว้เป็นมรดกให้กับอารยธรรมของประเทศเมียนมาร์ตราบนานเท่านาน

คำสำคัญ: บทบาท, ทาสเจดีย์, รัฐศาสนา, เมืองพุกาม, ประเทศเมียนมาร์

Abstract

The three purposes of this academic article were: (1) to study the concept of slaves and slaves in the Buddhist pagodas (2) to study Pagan city, history, and importance and (3) to study the role of Buddhist pagoda slaves in Pagan. In this paper is used the documentary presentations from the primary sources namely; the Thai Tipitaka Mahachulalongkornrajavidyalaya edition 1 book namely Volume 28 and from secondary sources which there are 20 items, consisting of 13 academic books, 1 research report, 5 journals, and 1 electronic document. Presents descriptive analysis.

The results found that the former Pagan capital city that flourished with the Buddhist civilization of Myanmar. In the past, Pagan has a governance structure that consists of (1) king (2) the ruler (myutugyi) and (3) slaves (kyun) and slaves which the owner dedicated to Buddhism called paya kyun. The slaves that the owner devoted to Buddhism was responsible for creating and preserving religious places called “Dasacetiya (the slave in pagoda)” in the state of the Pagan kingdom. With a unique state of religion which has Dasacetiya (the slave in pagoda)" as a mechanism of the creation of the state that has 5 elements, namely (1) creating a state identity with Buddhism, (2) eliminating heresy, (3) adhering to the triple gem, (4) create a feudal system

for contributing to the stability of the state and (5) decentralizing power in feudalism. Therefore, the Dasacetiya (the slave in pagoda) is the people who stand behind the golden pagoda in all over the Pagan field. These people, even though they have a low social status but they are still valuable for the creation of the Buddhist arts for the new generations to appreciate and deposited as a heritage for the civilization of Myanmar up until today.

Keywords: Role, Dasacetiya (the slave in Pagoda), Religious State, Pagoda, Pagan, Myanmar

บทนำ

เมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนสุวรรณภูมิ ในพุทธศตวรรษที่ 3 ในยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งดินแดนสุวรรณภูมิในยุคนั้น เป็นดินแดนที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม และเมื่อพระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับและมีศาสนิกชนมีจิตศรัทธาได้นำเอาหลักพุทธธรรมไปประพจน์ในวิถีชีวิต ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม กระทั่งกลายเป็นพหุวัฒนธรรมเชิงพุทธ หมายความว่า พระพุทธศาสนาช่วยสร้างวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible culture) และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible culture) ให้กับนานาอารยประเทศ และช่วยการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา และประวัติศาสตร์โดยใช้โครงสร้างของกลุ่มชน (ethnicity) เชื้อชาติ (race) สถานะของครอบครัว (socioeconomic status) เพศ (gender) ความสามารถพิเศษ (exceptionalities) ภาษา (language) ศาสนา (religion) บทบาททางเพศ (sexual orientation) และพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (geographical area)” (ประพันธ์ กุลวินิจฉัย, 2557) ของแต่ละอารยธรรม ซึ่งในอดีตนั้น พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในชมพูทวีปที่มีวัฒนธรรมเดียวคือเกษตรกรรม แต่เมื่อมีการผสมผสานกับวัฒนธรรมของแต่ละถิ่นเข้าไป ทำให้พระพุทธศาสนามีลักษณะการผสมผสานทางวัฒนธรรม จนกลายเป็นพหุวัฒนธรรมที่เชิงพุทธมีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นในที่สุด

เมืองพุกาม หรือ เมืองปากาน (Pagan) เป็นอาณาจักรโบราณของประเทศเมียนมาร์ ในช่วง พ.ศ.1587-1830 (นवलจันทร์ คำปิงสุ, 2551) และได้ชื่อว่าเป็นราชธานี

แห่งแรกของประเทศเมียนมาร์ เอกลักษณะอย่างหนึ่งของเมืองพุกามที่สื่อสารต่อชาวโลก และเป็นที่ยึดเหนี่ยวของนักท่องเที่ยวก็คือ “เมืองแห่งทะเลเจดีย์” หรือ “ดินแดนแห่งเจดีย์สี่พันองค์” เมืองพุกามเป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธศาสนาเคยเจริญรุ่งเรือง กระทั่งพระราชผู้ครองราชย์ในราชธานีพุกาม คือพระเจ้าอนิรุทธิ์ มีการปกครองแบบราชาธิปไตย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553) โดยการนาระบบศักดินามาใช้ ทั้งนี้ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการปกครองประเทศที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ และพื้นแผ่นดินเป็นจำนวนมาก ผลแห่งการปกครองแบบราชาธิปไตยและยี่ระบบการบริหารแบบศักดินา ส่งผลเชิงบวกต่อพระพุทธศาสนาโดยตรง นั่นคือการสร้างศาสนสถาน คือ “พระเจดีย์” เป็นจำนวนมาก ซึ่งในการก่อสร้างพระเจดีย์และการทำนุบำรุงรักษาพระเจดีย์ที่มีจำนวนมากนี้ สิ่งหนึ่งที่ปรากฏเด่นชัดในประวัติศาสตร์ของเมืองพุกาม คือ การมี “ทาสเจดีย์” ผู้คอยทำหน้าที่ก่อสร้างและทำนุบำรุงพระเจดีย์อย่างสม่ำเสมอ (สุธิดา ดันเลิศ, 2555) ดังนั้น ในบทความนี้จึงมุ่งนำเสนอบทความของทาสเจดีย์ที่เมืองพุกามในรัชสมัยของพระเจ้าอนิรุทธิ์เท่านั้น ซึ่งความเป็นทาสเจดีย์ของประชาชนเมืองพุกามในยุคของพระเจ้าอนิรุทธิ์นั้น ย่อมเป็นเครื่องบ่งชี้ว่า รูปแบบการปกครองที่นำเอาศาสนา来帮助ส่งเสริมการปกครอง หรือเรียกว่า “รัฐศาสนา” นั้นได้เกิดขึ้นในราชอาณาจักรพุกาม ซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระพุทธศาสนากับกลุ่มทาสเจดีย์ ที่เอื้อต่อการสร้างรัฐศาสนาแบบพุกาม ผู้เขียนจึงขอแนะนำเสนอรายละเอียดเป็นลำดับดังต่อไปนี้

ทาสเจดีย์ คือ ผู้ปิดทองหลังองค์พระเจดีย์

แนวคิดเกี่ยวกับระบบทาส

แนวคิดเรื่องทาสนั้น มีมาตั้งแต่บรรพกาลในทุกสังคมมนุษย์ทั้งผืนโลกตะวันตกมีกรีก เป็นต้น และผืนโลกตะวันออกมีอินเดีย เป็นต้น ซึ่ง “ระบบทาส (Slavery)” นี้ เป็นการบังคับใช้แรงงาน (Compulsive Labor) ของบุคคลที่ตกอยู่ในสถานต่ำกว่าในสังคม และถูกลดทอนสถานภาพจนถึงขั้นต่ำกว่ามนุษย์โดยถูกระบุในทางกฎหมายว่า เป็นทรัพย์สิน (Chattle/Property) ให้อำนาจการถือครองของบุคคลอื่น ไร้ซึ่งอิสรภาพและถูกใช้กำลังบังคับขู่เข็ญกักขังอยู่ตลอดเวลา ทาสยังถูกใช้แรงงานอย่างหนักจนเจ็บป่วยบาดเจ็บพิการตลอดจนตกเป็นเหยื่อการประทุษร้ายจนถึงแก่ความตายได้โดยนายทาส ในกรณีที่ทาสนั้น

มีฐานะเป็นทรัพย์สินสมบัติ รูปแบบการบังคับใช้แรงงานเช่นนี้ มีอยู่คู่สังคมมนุษย์มาอย่างยาวนาน... (ทศสกา อุมะวิชนี, 2557) ซึ่งในส่วนของโลกซีกตะวันตกนั้น ปรากฏหลักฐานว่า มีอยู่ตั้งแต่ในยุคอารยธรรมกรีกโบราณ ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของ Aristotle ซึ่งเขาเห็นว่า “ทาสคือเครื่องจักร (Machine) ที่มีชีวิต” สังคมจำเป็นต้องมีทาสเพื่อขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ (อธยา โกมลกาญจน์, 2541) จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า ยุคกรีกโบราณนั้น พวกทาสได้แก่บุคคลที่มีหนี้สินและยอมขายตนเองลงเป็นทาส รวมทั้งเชลยศึกที่ถูกกวาดต้อนมาจากการทำสงคราม (เจษฎา ทองขาว, 2542)

ดังนั้น แนวความคิดเรื่องทาส จึงเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับระบบการใช้แรงงานคนผู้มีสถานะทางสังคมต่ำที่สุด และเป็นระบบที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อระบบเจ้าขุนมูลนายหรือระบบศักดินา (Feudalism) เพื่อใช้ในการปกครองดูแลข้าทาสแรงงาน ทั้งนี้ เพื่อการมีทาสไว้สำหรับใช้แรงงาน เพื่อช่วยกิจการต่าง ๆ ทั้งระดับประเทศชาติและระดับปัจเจกบุคคล

ความหมายและประเภทของ “ทาส” ในทางพระพุทธศาสนา

ความหมาย: ทาส ตรงกับศัพท์ภาษาบาลีว่า “ทาสี” และ “ทาโส” ซึ่งแปลว่า หญิงบ่าวและชายบ่าว ตามลำดับ ซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “a Female slave, a maid-servant, and a slave a servant” (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, 2537) ดังนั้น บุคคลผู้เป็นทาส มีทั้งเพศหญิงและเพศชาย มีทั้งเป็นเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งทาสเหล่านั้น มีหน้าที่ในการรับใช้บุคคลผู้เป็นเจ้านายของทาส ทั้งในรูปขององค์กร เช่น รัฐหรือราชสำนัก และปัจเจกชน มีอำมาตย์ เป็นต้น

ประเภท: ในวรรณคดีของพระพุทธศาสนามีปรากฏศัพท์บาลีว่าด้วยคำว่า “ทาส” ไว้หลายประเภท เช่น ทาสเชลย ศัพท์บาลีคือ กรมมานิต ทาสติดที่ดิน ศัพท์บาลีคือ กสสททาส และ ภูมิทาส ทานในเรือน ศัพท์บาลีคือ อนโตชาต ทาสในเรือนเบี้ย ศัพท์บาลีคือ อามายทาส อามายทาสี และอนโตชาต ทาสรับใช้ ศัพท์บาลีคือ วิสเสตเสวก ทาสสมัครใจ ศัพท์บาลีคือ ทสพโยปคค และ ทาสสินไถ่ ศัพท์บาลีคือ ธนุกิต และอีกคำหนึ่ง คือ ทาสทาน ศัพท์บาลีคือ ทาสทาน (พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี), 2559) และในอรรถกถาธรรมบทก็ปรากฏมีศัพท์บาลีว่าด้วย “ทาส” อีกพอประมาณ เช่น “ทาสกมมกรโปริส แปลว่า ประชุม

แห่งบุรุษผู้เป็นทาสและกรรมกรทั้งหลาย ทาสกมมกรา แปลว่า อันว่าทาสและกรรมกรทั้งหลาย ทาสกมมกราทีหิ แปลว่า อันชนทั้งหลายมีทาสและกรรมกรเป็นต้น ทาสทารก แปลว่า เด็กผู้เป็นทาส ทาสทาสีโย แปลว่า อันว่าทาสและทาสีทั้งหลาย เป็นต้น” (บุญสืบอินสาร, 2555)

ดังนั้น ในสมัยพุทธกาลนั้น ได้มีการแบ่งทาสออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ทาสเกิดภายใน คือ ลูกที่เกิดจากทาส (ทาสี) ย่อมเป็นทาสเช่นเดียวกับมารดาผู้ให้กำเนิด ทาสที่ช่วยมาด้วยทรัพย์ คือ ทาสที่นายทาสซื้อตัวมาจากนายเงินผู้อื่น แล้วนำมาเป็นทาสของตน ทาสที่เขานำมาเป็นเชลย คือ ทาสที่ถูกกวาดต้อนมาภายหลังจากที่กษัตริย์เป็นผู้ชนะสงคราม ฝ่ายที่แพ้สงครามก็จะถูกจับเป็นทาส และบุคคลที่ยอมเป็นทาสเอง คือ ทาสที่ยอมขายตนเองลงเป็นทาสเพื่อให้ได้รับการเลี้ยงดูหรือคุ้มครองจากผู้เป็นนาย (เจษฎา ทองขาว และคณะ, 2560) และในวิสุทธิสาครได้ระบุทาสไว้จำนวน 4 ประเภทด้วยกัน คือ (1) ทาสในเรือนเบี้ย (2) ทาสที่ซื้อมาด้วยทรัพย์ (3) ทาสที่ยอมตนเข้าเป็นข้าเฝ้า และ (4) ทาสเชลย (จุ.ชา. (ไทย) 28/1445/409, อ้างใน พระศรีคัมภีร์ญาณ, 2557)

ความหมายและประเภทของ “ทาส” ในบริบททั่วไป

ความหมาย: ในวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี ได้ให้ความหมายไว้ว่า ทาส หมายถึง บุคคลซึ่งถูกนบิลสิทธิเสมือนสิ่งของของผู้อื่น ไม่มีอิสระในการดำรงชีวิต และมีหน้าที่รับใช้ผู้อื่นโดยมิได้รับการตอบแทนจากเจ้าของ (นายทาส) เช่น การรับใช้ทางด้านแรงงาน และหากไม่เชื่อฟังคำสั่ง อาจถูกลงโทษได้ตามแต่นายทาสจะกำหนด ยกเว้นเป็นการกระทำอันทำให้ถึงแก่ความตาย (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 1 กุมภาพันธ์ 2563)

ประเภท: จากข้อมูลของวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรีได้ระบุว่า ในประเทศไทย ทาสได้ถูกแบ่งออกเป็น 7 ชนิด (ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา โดยในสมัยก่อนหน้านั้นยังเป็นข้อถกเถียงของนักวิชาการ) ได้แก่ (1) ทาสสินไถ่- เป็นทาสที่มีมากที่สุดในบรรดาทาสทั้งหมด โดยเงื่อนไขของการเป็นทาสชนิดนี้ คือ การขายตัวเป็นทาส เช่น พ่อแม่ขายบุตร สามียขายภรรยา หรือขายตัวเอง ดังนั้น ทาสชนิดนี้จึงเป็นคนยากจน ไม่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวหรือตนเองได้ จึงได้เกิดการขายทาสขึ้น โดยสามารถเปลี่ยนสถานะกลับไปเมื่อมีผู้มาไถ่ถอน และทาสชนิดนี้ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย คือ นางสายทอง ซึ่งขายตัวให้กับนาง

ศรีประจันนั่นเอง (2) ทาสในเรือนเบี้ย-เด็กที่เกิดขึ้นระหว่างที่แม่เป็นทาสของนายทาส ทาสชนิดนี้ไม่สามารถไถ่ถอนตนเองได้ (3) ทาสที่ได้รับมาด้วยมรดก - ทาสที่ตกเป็นมรดกของนายทาส เกิดขึ้นก็ต่อเมื่อนายทาสคนเดิมเสียชีวิตลง และได้มอบมรดกให้นายทาสคนต่อไป (4) ทาสท่านให้ - ทาสที่ได้รับมาจากผู้อื่นอีกทีหนึ่ง (5) ทาสที่ช่วยไว้จากทนต์โทษ - ในกรณีที่บุคคลนั้น เกิดกระทำความผิดและถูกลงโทษเป็นเงินค่าปรับ แต่บุคคลนั้น ไม่มีความสามารถในการชำระค่าปรับ หากว่า มีผู้ช่วยเหลือให้สามารถชำระค่าปรับได้แล้ว ถือว่าบุคคลนั้นเป็นทาสของผู้ให้ความช่วยเหลือในการชำระค่าปรับ (6) ทาสที่ช่วยไว้ให้พ้นจากความอดอยาก - ในกรณีที่ไพร่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองให้ประกอบอาชีพได้แล้ว ไพร่อาจขายตนเองเป็นทาสเพื่อให้ได้รับการช่วยเหลือจากนายทาส และ (7) ทาสเชลย - ภายหลังจากได้รับการชนะสงคราม ผู้ชนะสงครามจะกวาดต้อนผู้คนของผู้แพ้สงครามไปยังเมืองของตน เพื่อนำผู้คนเหล่านั้นไปเป็นทาสรับใช้ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 1 กุมภาพันธ์ 2563)

ส่วน สุธิดา ตันเลิศ ได้แบ่งประเภททาสออก 5 ประเภท คือ ทาสเชลย ทาสวัด ทาสในเรือนเบี้ยหรือทาสมรดก และทาสสินไถ่ รวมถึงทาสแบบใหม่ คือ ทาสที่ถูกไล่ล่า (สุธิดา ตันเลิศ, 2555) ดังนั้น จากการแบ่งประเภททาสทั้งจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่นั้น โดยสรุปแล้วทาสนั้นมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ทาสเกิดในสภาวะปกติ คือ กลุ่มทาสที่เป็นมรดก, ทาสสินไถ่, ทาสในเรือนเบี้ย เป็นต้น และกลุ่มที่ 2 ทาสเกิดในสภาวะสงคราม คือ กลุ่มทาสที่เกิดขึ้นจากผลของสงคราม มีอยู่ในรูปของผู้แพ้สงคราม ถูกจับในฐานะเชลยศึก เป็นต้น

ทาสเจดีย์ คือ ใคร?

ประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาลนั้นได้มีการแบ่งทาสออกเป็น 4 ประเภทดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น การนำเอาคนลงเป็นทาสในสมัยพุทธกาล เป็นประเพณีที่สืบทอดมาจากระบบวรรณะ ตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ทาสจึงมีลักษณะเป็นเหมือนทรัพย์สินอย่างหนึ่งของนายทาส และมีหน้าที่รับใช้และทำตามคำสั่งของนายทาสอย่างเดิวก่อนนั้น (เจษฎา ทองขาว และคณะ, 2560) และเมื่ออิทธิพลแนวคิดระบบวรรณะของอินเดียได้แผ่ขยายไปยังอาณาจักรโบราณในทวีปเอเชีย การขายตนเองลงเป็นทาสหรือการขายคนในครอบครัวลงเป็นทาส เป็นวัฒนธรรมที่ชาวเอเชียให้การยอมรับโดยทั่วไปว่า

สามารถทำได้ ทาสจึงกลายเป็นแรงงานที่สำคัญ และกลายเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบชนชั้นทางสังคมที่ยังรากลึกอยู่กับวิถีในการดำเนินชีวิตของชาวเอเชีย ที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอารยธรรมอินเดียโบราณมาอย่างช้านาน (เจษฎา ทองขาวและคณะ, 2560) ดังนั้น ในบรรดาทาสทั้งหลาย ทาสที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา คือ “ทาสวัด ซึ่งคำว่า หมายถึง สมาชิกสังคมกลุ่มที่รับใช้ศาสนสถาน เรียกชื่อต่างกัน เช่น เลกวัต ทาสจันทน์ ช้อย โอกาส พวกเขาได้รับอภิสิทธิ์มากที่สุดซึ่งไม่ต้องเข้ารับการเกณฑ์แรงงานหรือออกทัพบังคับ” (สุธิดา ตันเลิศ, 2555) ซึ่งทาสเหล่านี้เรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ ‘ทาสเจดีย์’ ซึ่งมาจากคำว่า ทาส + เจดีย์ ซึ่งแปลว่า ทาสของพระเจดีย์ อันหมายถึง บุคคลที่คอยดูแลเอาใจใส่พระเจดีย์ในพระพุทธศาสนา และทาสเหล่านี้เกิดขึ้นจากการอุทิศของพระมหากษัตริย์ที่มอบหมายให้ทาสเหล่านี้ดูแลรักษาพระเจดีย์องค์สำคัญแต่ละแห่ง ซึ่งทาสเหล่านี้พวกเขาได้อภิสิทธิ์มากที่สุด ซึ่งไม่ต้องเข้ารับการเกณฑ์แรงงานหรือออกรบทัพบังคับ (สุธิดา ตันเลิศ, 2555)

ในแต่ส่วนของประเทศเมียนมาร์ในอดีตนั้น ได้ปรากฏหลักฐานว่า ในระยะเวลาเดียวกันนี้เอง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ระบุถึงการขยายอำนาจของเมียนมาร์จากตะวันตกเฉียงเหนือ ดังนั้น กษัตริย์จึงเป็นผู้มีอำนาจเพียงผู้เดียวในการรับสั่งให้ทาสวัดเข้าทำงานรับใช้กองทัพคราวศึกสงคราม ทาสวัดเป็นทาสที่มีพัฒนาการสืบเนื่องมากที่สุด ทาสวัดประเภทหนึ่งอาจจะได้รับการตีความว่าเป็นทาสกษัตริย์ เนื่องจากพวกเขาแม้จะต้องโทษแต่พวกเขาต้องอาศัยศาสนาเป็นเกราะป้องกันอันตราย ดังที่ หลุย เดอร์ คาร์เนอร์ (Louis de Carne) ได้แสดงทรรศนะต่อทาสประเภทนี้ว่า “...ทาสกษัตริย์ คือ ทาสที่แท้จริง ไม่ว่าพวกเขาจะถูกจับเป็นเชลยศึกในการสงคราม หรือผู้ที่ได้รับอภัยโทษจากคดีความต่าง ๆ ทุกคนที่เป็นอาชญากรนั้น สามารถเป็นไทได้หากพวกเขาสามารถหลบหนีเข้าไปในเขตวัดวาอารามได้ นี่คือการป้องกันศาสนาจักรในเงื่อนไขที่ได้กลายมาเป็นทาสหรืออาจเป็นนักบวชตลอดชีวิต...” (Carne, 2000 อ้างใน สุธิดา ตันเลิศ, 2555)

ดังนั้น ทาสเจดีย์ คือ บรรดาทาสผู้ที่เจ้าของหรือเจ้านาย ทั้งกษัตริย์และเจ้านายระดับต่าง ๆ อุทิศถวายให้เป็นทาสวัด หรือ เลกวัตในพุทธศาสนา ซึ่งทาสเจดีย์เหล่านี้มีหน้าที่ในการรับใช้ดูแลพุทธศาสนสถาน ทั้งก่อสร้าง ทำนุบำรุง และเอาใจใส่ดูแลศาสนสถานต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย บางยุคกลุ่มทาสเจดีย์เหล่านี้ได้รับอภิสิทธิ์ไม่ต้องเข้าไปเป็นเกณฑ์แรงงานและเป็นทหารเพื่อออกช่วยรบกับทางการ แต่บางอาณาจักรก็ต้องออกไปเป็นแรงงานและออกไปช่วยรบกับทางการด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพระราช ผู้ครองอาณาจักรต่าง ๆ ในยุคนั้นว่ามีราโชบายในเรื่องนี้อย่างไร

สังคมชนชั้นของเมียนมาร์ในยุคก่อนอาณานิคม

ก่อนที่จะอังกฤษจะยึดครองเมียนมาร์เป็นอาณานิคม เพื่อให้เมียนมาร์เปลี่ยนแปลงตามแบบที่อังกฤษมาปกครองนั้น เมียนมาร์มีโครงสร้างทางสังคมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ มีระบบกษัตริย์และพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลในสังคมอย่างมาก มีขุนนางข้าราชการปกครองดูแลประชาชน นตามระบบไพร่ ทาส เครือญาติอุปถัมภ์ ดังนั้น องค์ประกอบของโครงสร้างสังคมเมียนมาร์ในยุคก่อนอาณานิคมนั้น ได้แก่ พระมหากษัตริย์ ศาสนาพุทธ เมียวทุกยี่ (Myothugyi เจ้าเมือง) และประชาชน ซึ่งมีทั้งเสรีชนและทาส เสรีชนมี 2 พวก คือ อามูดัน (Ahmudan) กับ อธิ (Athi) ส่วนทาสจะมีทาสที่รับใช้นายเรียกว่า คยูน (Kyun) และทาสวัดเรียกว่า พยาคยูน (Paya Kyun) องค์ประกอบทั้งหมดนั้น คือ โครงสร้างของสังคมเมียนมาร์ และทำให้สังคมเมียนมาร์รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (บุญเทียม พลายชมพู, 2559) และในส่วนของ การควบคุมพลเมืองเมียนมาร์ในสมัยโบราณก่อนตะวันตกเข้ามา คือ การจัดระเบียบเกณฑ์แรงงานประชาชนเป็นเสรีนิยมและทาส รวมทั้งหมด 3 ประเภท คือ

1. **อามูดัน (Ahudan)** คือ พวกที่ต้องรับใช้ราชการเพื่อแลกเปลี่ยนกับสวัสดิการในด้านการชลประทาน จะโดยสมัครใจหรือไม่ก็ตาม พวกนี้มีหน้าที่ต้องรับใช้หลวงและได้รับการยกเว้นจากการเสียภาษีรายหัว (Per Capital Tax) ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน 3-4 เดือนต่อปี เพื่อรับใช้กษัตริย์

2. **อธิ (Athi)** คือ ไพร่ที่สังกัดมูลนาย (ตรงกับไพร่สมของไทย) พวกนี้ต้องให้แรงงานของตนกับนายคนใดคนหนึ่งที่ดินขึ้นอยู่โดยเฉพาะ และต้องเสียภาษีรายหัวให้แก่รัฐแทนการเกณฑ์แรงงาน พวกนี้ รวมทั้งพวกช่างฝีมือและพ่อค้าด้วย

3. **คยูน (Kyun)** คือ ทาส มีทั้งแบบตกทอดในสกุล คือ ลูกหลานที่เกิดมาต้องเป็นทาสด้วย และแบบไม่ต้องทอดในสกุล ได้แก่ลูกหนี้ หรือเชลยศึก ราคาซื้อขายทาสในเมียนมาร์มักตกลงกันในตลาดประมูล ทาสที่หลบหนีมูลนายมีความผิดฐานฝ่าฝืนกฎหมาย ผิดสัญญาแพ่งชำระหนี้ แต่มิใช่เป็นอาชญากร จารีกของเมียนมาร์สมัยพุทธาม มีกล่าวถึงคดีเกี่ยวกับทาสว่า มักเกิดจากการกระทำที่ไม่เหมาะสมของทาสเกือบทั้งหมด เช่น ทาสหนีจากนายเก่าไปหานายใหม่ การดำเนินคดีก็ดำเนินคดีกับนายใหม่มิใช่ตัวทาสเอง ทาสมีสิทธิที่จะได้อาหารและเสื้อผ้า ตลอดจนการดูแลยามเจ็บไข้ได้ป่วย และสวัสดิการที่ดีจากนายของตน ในเมียนมาร์สมัยก่อนตะวันตกเข้ามายังมีทาสอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า พยาคยูน

(Paya Kyun) คือ ทาสที่สมัครใจอุทิศเป็นข้าของสงฆ์ โดยหวังจะได้บุญกุศล หรือมิฉะนั้นก็เป็นทาสที่มาจากการบริจาคร ที่เรียกว่า การกัลปนาของผู้เป็นนาย โดยยกทั้งที่ดินและผู้คนให้วัด เพราะหวังในผลบุญ พยาคยูนได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีรายหัว และการเกณฑ์แรงงานหลวง จึงทำให้ทาสพวกนี้มีมากกว่าพวกอื่น (บุญเทียม พลายนพ, 2559) จากหลักฐานที่ปรากฏนั้น ทำให้เห็นเชิงประจักษ์ว่า ทาสผู้ทำหน้าที่ในงานด้านพุทธศาสนาในราชอาณาจักรพุกาม ก็คือ พยาคยูน (Paya Kyun) หรือเรียกว่า ทาสเจดีย์ที่ใช้ในบริบทงานขึ้นนี้ ซึ่งกลุ่มทาสเหล่านี้เป็นแกนหลักในการสร้างความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาเปรียบดังผู้ปิดทองหลังองค์พระเจดีย์จำนวนมากมายในราชอาณาจักรพุกาม

เมืองพุกาม: ดินแดนแห่งเจดีย์สี่พันองค์

คำว่า “พุกาม” นี้เป็นชื่อเรียกอาณาจักรโบราณที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเอยวดีในประเทศเมียนมาร์ คำว่า “พุกาม” นี้ มีชื่อเรียกที่แตกต่างด้วยสำเนียงและภาษาที่ต่างกันอย่างออกไปเช่นคำว่า “ปะกัน” (นวลจันทร์ คำปิงสุ, 2551) บ้าง ภาษาอังกฤษปัจจุบันว่า “Pagan” ในประวัติของประเทศเมียนมาร์นั้น ในปี “พ.ศ.1587 (ค.ศ.1044) พระเจ้าอนุรุธมหาราช (อนุรุธ แปลว่าผู้สงบ) หรืออินธามังช่อ ในภาษาเมียนมาร์ออกเสียงว่า “อโนะระธา” (Anowrahta) ตั้งอาณาจักรพุกาม ปรามมอญ รวมเมียนมาร์เป็นอันเดียวได้ครั้งแรก” (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต, 2553) สำหรับพระเจ้าอนุรุธมหาราชพระองค์ทรงปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์บัลลังก์ในปี ค.ศ. 1044 ทรงพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์พุกามด้วยการพิชิตราชธานีของมอญลงในปี 1507 จากข้อมูลระบุว่า “อาณาจักรพุกามถือว่าเป็นอาณาจักรแรกของชนชาวเมียนมาร์” (ภพพล จันทรวิวัฒน์กุล, 2558)

โดยพระเจ้าอนุรุธแห่งเมืองพุกามนั้น เป็นกษัตริย์ของชนชาวมัรมะที่รุนแรงนับถือพุทธศาสนาแบบตันตระ แต่ได้เปลี่ยนพระทัยมานับถือพุทธศาสนาเถรวาท หลังจากพบกับพระเถระชาวตะเลง (รามัญหรือมอญ) แห่งเมืองสะเทิม (คือ สุธรรมนคร หรือ สุธรรมปุระ) นามว่า อรหันต์ (ชื่อเดิมสุธรรมทัสสี) ต่อมาเมื่อพระเจ้าอนุรุธไปตีเมืองสะเทิมได้ ได้อัญเชิญพระไตรปิฎกมาเมืองพุกาม แม้พุกามจะเป็นผู้ชนะในการศึกสงคราม แต่มอญก็ชนะในการศึกษา เพราะพุกามได้รับเอาวัฒนธรรมตะเลงมาเป็นของตนตั้งแต่ภาษา วรรณคดี และศาสนา เป็นต้นไป” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2553) เมื่อพระพุทธศาสนาแบบ

เถรวาทได้เข้ามามีอิทธิพลในราชอาณาจักรพุกาม ทำให้เมืองพุกามมีความเจริญรุ่งเรืองในหลายด้าน โดยเฉพาะหลักฐานที่เด่นชัดที่สุดก็คือ เจดีย์จำนวนมากที่ถูกต้องสร้างขึ้น และจากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า “โบราณสถานในพุกามมีจำนวนมาก บางเอกสารกล่าวว่ามากถึงหมื่นแห่ง บ้างก็ว่าถึง 5 พันแห่ง แต่ในเอกสารของปีแอร์ ปีชาร์ด (Pierre Pichard, 1992-1995) ที่ได้เข้ามาสำรวจ ทำผัง และเก็บรายละเอียดไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 ได้กล่าวว่า ในสมัยอังวะ พระเจ้าโมหะยิน (Mohnyin) (เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 21) เคยไปให้นับได้ถึงพันแห่ง และในเอกสารที่ปีแอร์ ปีชาร์ด (Pierre Pichard, 1992-1995) และยูเนสโก (UNESCO) เข้ามาสำรวจ ทำผัง และถ่ายรูปแบบรายละเอียด ระบุว่าจำนวนโบราณสถานเกือบ 25,000 แห่งแล้ว ปัจจุบันเชื่อกันว่าน่าจะมีโบราณสถานถึง 4,000 แห่ง...” (ภพพล จันทรวิวัฒน์กุล, 2558)

ทาสเจดีย์กับความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาที่เมืองพุกาม

ในความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรพุกามนั้น สถาบันที่มีความสำคัญและเป็นแกนกลางให้ชาวพุกามมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และสามารถสร้างรัฐศาสนาในแบบของชาวพุกามได้ นั่นคือ สถาบันพระพุทธศาสนา ในความเป็นสถาบันของพระพุทธศาสนานั้น เนื่องมาจากพระพุทธศาสนาช่วยค้ำจุนโครงสร้างนามธรรมของสังคมพุกามเอาไว้ได้อย่างมั่นคง ในประเด็นนี้ ผู้เขียนขอเสนอปัจจัยที่ส่งผลให้ความเป็นรัฐศาสนาของพุกามประสบความสำเร็จในการสร้างอาณาจักร โดยมีชนชั้นกรรมาชีพผู้ใช้แรงงาน กรรมกรแบกหาม คือ “ทาส” แต่เป็นทาสที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ในบทความจึงใช้คำว่า “ทาสเจดีย์” โดยผู้เขียนขอแยกไว้เป็น 5 ประเด็น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. **สร้างอัตลักษณ์รัฐด้วยพุทธศาสนา:** ในการปกครองแผ่นดินให้มีเอกภาพนั้น สิ่งที่เป็นและเป็นกลไกของการหลอมรวมใจของคนในชาติก็คือ “ศาสนา” ซึ่งศาสนานั้นเป็นสถาบันสำคัญที่ค้ำจุนโครงสร้างทางนามธรรมของสังคมเอาไว้ โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอโนรุธมหาราช ผู้ปกครองเมืองพุกาม ได้ทรงมีจิตศรัทธาและรับเอาพระพุทธศาสนาจากเมืองสะเทิม ด้วยการมีชัยชนะต่อ พระเจ้ามันูหะ ซึ่งเมื่อการรบก็เสร็จสิ้น...เมื่อสะเทิมยอมแพ้...กองทัพเมียนมาร์เข้าค้นเมืองได้พระไตรปิฎก จับพระเจ้ามันูหะใส่ตรวนทองคำ และจับข้าราชการสำนักใส่หลังช้าง แห่แผนขบวนทัพที่ได้ชัยชนะไปตลอดทางจนถึงเมืองพุกาม

พวกเคลย์ที่ถูกกวาดต้อนไปกรุงพุกามในครั้งนั้นมีทั้งพระสงฆ์ นักปราชญ์ นักเขียนจารึก และช่างฝีมือ ...ในส่วนข้อมูลของดี.จี.ฮอลล์ (D.G.E.HALL) ให้ข้อมูลเสริมตรงนี้ไว้ว่า... ความสำเร็จที่สำคัญยิ่งของพระองค์ ได้แก่วัยขณะเหนืออาณาจักรมอญแห่งสะเทิม เชื่อกันว่าพระองค์ทรงอุปการะภิกษุมอญรูปหนึ่ง คือ ชินอรหันต์ ผู้ที่ทรงมอบหมายให้ชักจูงชาวเมียนมาร์มานับถือพุทธศาสนานิกายหินยาน การกระทำก่อให้เกิดการชิงชัยกับคณะสงฆ์ซึ่งเรียกกันว่า อารี ซึ่งมีอำนาจทางตอนเหนือ พวกนี้นับถือนิกายมหายาน ปฏิบัติพิธีกรรมตามลัทธิตันตระและพิธีกรรมทางเพศอื่น ๆ พระองค์ต้องการพระไตรปิฎกภาษาบาลีที่ถูกต้องมาสั่งสอนประชาชนพลเมือง จึงทรงเข้าตีและยึดครองสะเทิม เพราะที่นั่นมีพระไตรปิฎกภาษาบาลีที่ครบชุด (มัลลิกา ภูธรณ และพระระพิน พุทธิสาร, 2559)

ดังนั้น เมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลในราชอาณาจักรพุกาม และได้รับราชูปถัมภ์จากพระราชา ส่งผลให้เจริญรุ่งเรืองและพระสงฆ์ในนิกายพุทธศาสนาแบบเถรวาทในยุคนั้นมีอิทธิพลต่อราชสำนักพระเจ้าอโนธราเป็นอย่างมาก “พระสงฆ์เป็นครูสอนหนังสือแก่เยาวชนในระดับต้น พระสงฆ์จะได้รับของถวายที่ให้อย่างท่วมท้นจากเศรษฐีที่หวังในผลประโยชน์ จนกระทั่งภูมิประเทศของเมียนมาร์สมัยอาณาจักรพุกามเต็มไปด้วยเจดีย์ สถานสักการะนับเป็นพัน ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงค่านิยมชาวพม่าในเรื่องความเชื่อในผลบุญเป็นอย่างมาก (บุญเทียม พลายชมภู, 2549) และนอกจากนี้ยังมีข้อมูลที่สอดคล้องกันคือ “ในการศึกษาขั้นต้น จึงมีอิทธิพลต่อการสร้างแนวความคิดต่าง ๆ พระสงฆ์จะได้รับของที่บรรดาเศรษฐีที่หวังในผลบุญกุศลถวายให้อย่างท่วมท้น ที่เรียกว่า “การกัลปนา” มีทั้งถวายที่ดินอันกว้างใหญ่ พร้อมทั้งอาคารเช่น วัดวาอาราม เจดีย์ สถานสักการะต่าง ๆ ผู้คนข้าทาสบริวารข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ทำให้มีเจดีย์และสถานสักการะนับพัน ๆ ในพุกาม ผู้คนข้าทาสบริวารที่เป็นของวัด ก็เพาะปลูกทำมาหากินในที่ดินที่กัลปนา ทรัพย์สมบัติรายได้ต่าง ๆ ก็เป็นของวัด สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้อำนาจของกษัตริย์ลดน้อยลง เพราะการที่หมู่บ้านเป็นหมู่ ๆ รวมทั้งคนและที่ดินถูกยกให้แก่สถาบันทางศาสนา มีผลทำให้กษัตริย์ต้องขาดคนรับใช้งานหลวง ขาดรายได้ ซึ่งแต่เดิมเคยได้รับจากแหล่งดังกล่าว ทำให้สภาพของกษัตริย์และรัฐคลอนแคลนลง อาจถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความอ่อนแอของรัฐพุกามก็ได้” (วิรัช นิยมธรรม, 2551)

ดังนั้น ในช่วงท้ายของสมัยพุทธกาล กษัตริย์พุทธกาลจึงต้องปรับปรุงทางศาสนาใหม่ โดยได้ออกระเบียบว่าด้วยการยึดครองที่ดินของวัด จัดการทำบุญเสียใหม่ แต่ความพยายามดังกล่าว เพื่อสนองความมั่นคงของรัฐและลดอำนาจทางศาสนาได้รับผลสำเร็จพอสมควรเท่านั้น ดังนั้น จึงเป็นเชิงประจักษ์ว่าเมื่อพุทธกาลเข้าครอบครองดินแดนของมอญ ซึ่งอยู่ในแผ่นดินตอนล่าง มีผลให้วัฒนธรรมมอญแผ่ไปในวังหลวง ทั้งทางด้านศึกษา ศาสนา ศิลปกรรม ตัวอักษร และวรรณกรรม การสร้างวิหารเจดีย์ต่าง ๆ สมัยพุทธกาล ล้วนได้รับอิทธิพลจากมอญทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญยิ่ง เช่น กำหนดคำสาบานอันน่าสะพรึงกลัวที่ใช้กันในการพิจารณาสอบสวนคดี พระเป็นผู้สอนหนังสือให้แก่เด็ก (หม่อง ทิน อ่อง, 2549) รูปแบบการปกครองแบบราชาอาณาจักรพุทธกาลยุคต้น จึงเป็นรูปแบบการปกครองที่เป็นรัฐศาสนาโดยตรง ซึ่งเมื่อพระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์โดยตรงจากพระราชา ย่อมมีความเจริญรุ่งเรืองโดยมีหลักฐานคือเจดีย์น้อยใหญ่เป็นจำนวนมากที่ถูกสร้างขึ้น และเจดีย์เหล่านี้ ผู้ที่อยู่เบื้องหลังการก่อสร้างและสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมให้กับชาวเมียนมาร์ ก็คือทาสเจดีย์ ซึ่งเปรียบดังผู้ปิดทองหลังองค์พระเจดีย์ ซึ่งอาจจะว่ามีบทบาทเพียงน้อยนิด แต่มีผลกำลังมหาศาล ในการสร้างองค์พระเจดีย์อย่างมากมาย

2. ขจัดลัทธินอกรีต: จากข้อมูลหลักฐานพบว่า ตอนต้นของสมัยพุทธกาลมีการนับถือพุทธศาสนาแบบตันตริที่เชื่อไสยศาสตร์ควบคู่ไปกับการนับถือและเช่นสรวงภูตผีปีศาจ ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิม มีการเช่นสรวงประจำปี พระเจ้าแห่งท้องฟ้า ซึ่งเชื่อว่าสิงสถิตอยู่ยอดเขาโปปา (Mount Popa) มีการบูชาศาลซึ่งเป็นที่เร่ร่อนของผี 36 ตัว ที่เรียกว่า การนับถือผีนัต มีการใช้เวทมนต์คาถา (หม่อง ทิน อ่อง, 2549) ด้วยเหตุและผล เมื่อพระเจ้าอนุรุทต้องการปกครองแผ่นดินของพระองค์ให้มั่นคง ราชกิจแรกทีพระองค์พึงปฏิบัติ คือ การชำระราชาอาณาจักรของพระองค์ให้บริสุทธิ์ โดยเฉพาะในลัทธิความเชื่อเก่าแบบเก่าๆ ที่ยังมีอิทธิพลต่อชาวพุทธกาล ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งการขจัดลัทธินอกรีตเหล่านี้ จึงเป็นราโชบายในการสร้างชาติ โดยใช้พุทธศาสนาเป็นแกนกลางของสังคมในการปกครองราชาอาณาจักร ในการขจัดลัทธินอกรีตนี้ มีผลอาจจะไม่มีผลโดยตรงต่อบรรดาทาสเจดีย์ และมีผลโดยอ้อม คือผ่านมาทางสถาบันพระพุทธศาสนา ซึ่งสถาบันพระพุทธศาสนานี้เป็นสถาบันทางสังคมที่โอบอุ้มความเป็นรัฐศาสนาของพุทธกาลเอาไว้ และทาสเจดีย์ก็ยังคงได้รับผลจากการเข้าไปมีส่วนในการสร้างและดูแลเจดีย์ในพระพุทธศาสนานั้นเอง

3. ยึดมั่นในพระรัตนตรัย: เมื่อพระเจ้าอนุรุท เกิดจิตศรัทธาและได้รับเอาพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทจากเมืองสะเทิมซึ่งอยู่ทางตอนใต้ พร้อมกับกวาดต้อนพระเจ้ามนูหะพร้อมอัครมเหสีเป็นเป็นเชลยศึก แต่ในความเป็นเมียนมาร์ในยุคนั้น ถึงแม้จะมีการรับเอาพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทเข้ามาแล้วแต่ยังคงนับถือศาสนาท้องถิ่นที่เรียกว่า “ผินัต” อย่างมีเสื่อมคล้าย สมดัง ดร.ตันทุน นักประวัติศาสตร์ชาวเมียนมาร์ ได้เคยแสดงทัศนะเกี่ยวกับทัศนะของชาวเมียนมาร์ว่า “...เมียนมาร์นั้นแม้จะได้รับอิทธิพลต่อต่างชาติ แต่ก็ยังรักษาวินัยชีวิตดั้งเดิมไว้ได้ ดังเช่น สังคมเมียนมาร์กลายเป็นสังคมพุทธที่เหนียวแน่น เพราะอิทธิพลจากอินเดียก็จริง แต่ชาวเมียนมาร์ก็มีอาจจะทิ้งความเชื่อในเรื่องผินัตซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม ศาสนาพุทธกลับเป็นหลักยึดในชีวิต และวัดก็เป็นหัวใจของชุมชน โดยเฉพาะตามหมู่บ้าน แม้แต่ความเจริญทางอุตสาหกรรมก็ไม่อาจทำลายวิถีพุทธของชาวเมียนมาร์ อีกทั้งเมียนมาร์เคยรับเอาวัฒนธรรมแขกและจีนมาก่อนด้วยซ้ำ เห็นได้จากงานศิลปะ สถาปัตยกรรม และค่านิยมชาวเมียนมาร์...” (วีรัช นิยมธรรม, 2551)

ดังนั้นจึงเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ว่า “ตอนต้นของสมัยพุทธกัมมีการนับถือพุทธศาสนาแบบตันตริที่เชื่อไสยศาสตร์ควบคู่ไปกับการนับถือและเชนสรวงภูตผีปีศาจ ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิม มีการเชนสรวงประจำปี พระเจ้าแห่งท้องฟ้า ซึ่งเชื่อว่าสิงสถิตอยู่ยอดเขาโปปา (Mount Popa) มีการบูชาศาลซึ่งเป็นที่เร่ร้อนของผี 36 ตัว ที่เรียกว่า การนับถือผินัต มีการใช้เวทมนต์คาถา และดวงดาวเป็นหลัก ให้ชาวพุทธกัมมีความมั่นใจในการต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ โศคร้ายและการเก็บเกี่ยวที่ไม่ได้ผล มีการสักตามตัว และการตีหมยาวิเศษที่ใช้เวทมนต์ผสม เชื่อว่าทำให้อยู่ยงคงกระพัน (หม่อง ทิน อ่อง, 2549)

ดังนั้น เพื่อให้ความเป็นรัฐที่มั่นคงและมีความเป็นเอกเทศจากอำนาจการครอบงำจากอิทธิพลของลัทธิความเชื่อที่เก่าแก่ พระเจ้าอนุรุท จึงได้ทำการลดความสำคัญของ “ผินัต” ลงให้เหลือแค่ 36 ตัว แล้วเอาพระอินทร์เป็นไปหัวหน้าของผินัต และเอาผินัตเหล่านี้มาเป็นผู้คอยดูแลรักษาปกป้องเจดีย์ ดังที่ อูกองตั้ง ได้เขียนเอาไว้ว่า “พุทธกัมแห่งเมียนมาร์” โดยมองประวัติศาสตร์บนฐานคิดของพุทธศาสนาที่ตนศรัทธาและให้ค่าไว้อย่างยิ่ง จึงเสนอข้อคิดให้ชาวเมียนมาร์รู้สึกเกิดทุนมรดกทางวัฒนธรรมของชาวเมียนมาร์ เพื่อให้สำนึกที่จะรักษา ศาสนา เผ่าพันธุ์ และประเพณีของชาติตน และด้วยพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของชาติ จึงให้ความสำคัญต่อสำนึกในหน้าที่ตอบแทนและปกป้องประเทศชาติ เพื่อพิทักษ์แผ่นดินพุทธศาสนา ท้ายสุด คือ ให้บังเกิดความปิติยินดีที่เกิดเป็นชาวเมียนมาร์

และเป็นชาวพุทธพุกามของอุกอง พุกามจึงมีกลิ่นไอของธรรมะอันงดงามตรึงใจ แต่ก็แฝงแนวคิดทางการเมืองแบบชาตินิยม ตามแนวทางของรัฐบาลเมียนมาร์ไว้อย่างลงตัว (วิชานิยมธรรม, 2551)

ดังนั้น การนำเอาพระพุทธศาสนาขึ้นมามีอิทธิพลเหนือศาสนาพื้นบ้านหรือผืนดึกก็เพื่อเป็นการสร้างจุดยืนทางบ้านเมือง โดยการนำเอาพระพุทธศาสนามาเป็นจุดศูนย์กลางหรือจุดรวมใจของคนพุกามทั่วทั้งประเทศ ซึ่งในความเป็นจุดศูนย์รวมของจิตใจ หรือความมั่นคงในพระรัตนตรัยนี้ จึงเป็นเครื่องสะท้อนได้ชัดเจนว่า พระพุทธศาสนานี้เป็นศาสนาแห่งรัฐพุกาม หรือเมืองพุกามเป็นรัฐศาสนาโดยปริยาย

4. สร้างระบบศักดินาที่เอื้อต่อความมั่นคง: ทางด้านการปกครอง อำนาจในการบริหารของพุกามรวมอยู่ทางเมียนมาร์ตอนบน ประชากรของเมียนมาร์ตอนบนมีไม่มากนัก และอยู่กันอย่างกระจัดกระจาย ที่ดินมีอยู่มากมาย กษัตริย์แห่งพุกามจึงใช้การปกครองระบบศักดินา หรือระบบกินเมือง ที่เรียกว่า เมียวซา (Myosa) โดยทรงพระราชทานศักดินาแก่เจ้านาย พระราชวงศ์ ขุนนางข้าราชการ เพื่อให้คนเหล่านั้นมีสิทธิถือครองที่ดินจำนวนหนึ่ง เป็นการบำเพ็ญความดี ความชอบในหน้าที่ราชการ ที่ดินเหล่านั้น มักอยู่ไกลจากเมืองหลวง หรือมอบหมายให้ไปปกครองดูแลหัวเมืองหรือหมู่บ้าน” (บุญเทียม พลายชมภู, 2549) “ผู้มีศักดินาดังกล่าวจะได้รับรายได้จากการเก็บภาษีผลผลิตพืชผลต่าง ๆ ในเมือง หรือหมู่บ้านที่อยู่ใต้ปกครอง เป็นการช่วยให้พวกเจ้านายขุนนางข้าราชการที่มีอยู่มากมายขณะนั้นสามารถดำรงชีพอยู่ได้ และในระบบเมียวซามีการจัดชั้นขึ้นคือ พวกข้าราชการ เรียกว่า อาหมุดัน (Ahmudan) ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในที่หลวง ซึ่งมีการชลประทาน” (บุญเทียม พลายชมภู, 2549) “กลุ่มชนอีกพวก คือ คนสามัญเรียกว่า อธิ (Athi) อาศัยอยู่ในที่ของตน...ส่วนมากจะเป็นทาสที่ดินอยู่กับวัด ที่เจ้านายข้าราชการ เศรษฐีอุทิศให้กับวัด จึงมีหน้าที่ปฏิบัติต่อวัด โดยไม่เกี่ยวข้อง กับรัฐมากนัก” (บุญเทียม พลายชมภู, 2549) ดังนั้น ระบบการปกครองแบบศักดินาหรือระบบกินเมือง ที่เรียกว่า เมียวซา (Myosa) นี้ ส่งผลให้มีข้าทาสบริวารที่ขึ้นตรงกับเจ้านาย หรือผู้ถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินและข้าทาสรับใช้ และข้าทาสบริวารนี้มีหน้าที่หลักในการช่วยเมียวซาทำงาน รวมทั้งช่วยเมียวซาในการก่อสร้างพระเจดีย์องค์น้อย องค์ใหญ่ตามกำลังหรือสิทธิแห่งศักดินาที่เมียวซาผู้เป็นเจ้านายได้รับนั่นเอง

5. กระจายอำนาจการปกครอง: เนื่องจากระบบการเมืองสมัยพุทธกาล เป็นระบบการปกครองแบบราชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ปกครองสูงสุดเพียงพระองค์เดียว แต่เมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลง คือ หลังจากที่มีเมืองพุทธกามมีการขยายอาณาเขตการปกครอง ในสมัยของพระเจ้าอนนุรุท ส่งผลให้ไม่สามารถปกครองและดูแลประชาชนได้อย่างทั่วถึง ทำให้ราชอาณาจักรมีความอ่อนแอ ในประเด็นนี้ บังอร ปิยะพันธุ์ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “...เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้รัฐขาดแคลนแรงงานและอ่อนแอลง ในด้านการควบคุมคน กษัตริย์แห่งพุทธกามจะแต่งตั้งหัวหน้า เรียกว่า เมียวทุกยิ (Myotukyi) ให้ควบคุมดูแลราษฎรที่เป็นชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะมีเชื้อชาวเมียนมาร์ ตำแหน่งเมียวทุกยินี้เป็นตำแหน่งตกทอดสายโลหิตกันได้ ชาวบ้านมีหน้าที่ต้องเสียภาษีนอกเหนือไปจากการไปรับใช้หลวง เช่น การเกณฑ์แรงงาน และการเป็นทหาร...” (บังอร ปิยะพันธุ์, 2537 อ้างในบุญเทียม พลายชมภู, 2549) ซึ่งเมื่อมีการกระจายอำนาจการปกครองในระบอบศักดินา (Feudalism) โดยการแต่งตั้งหัวหน้าผู้ทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองต่าง ๆ ที่เรียกว่า เมียวทุกยิ (Myotukyi) ซึ่งตำแหน่งนี้ย่อมมีสิทธิในการครอบครองที่ดินที่ตนเองได้รับในฐานะของหัวหน้าเมือง และมีสิทธิในการมีข้าทาสสำหรับใช้หรือช่วยใช้แรงงานในกิจการต่าง ๆ และหากสังเกตได้จากจำนวนและขนาดเจดีย์ในเมืองพุทธกามนั้น มีขนาดใหญ่ เล็ก ตามลำดับ ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่ขนาดของเจดีย์ที่แตกต่างเหล่านี้ เกิดขึ้นจากการสร้างของผู้ดำรงตำแหน่ง ‘เมียวทุกยิ’ ที่เกิดจิตศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาและสร้างเจดีย์โดยการบัญชาให้ข้าทาสบริวารของตนเองเป็นแรงงานสำคัญในการสร้าง

ในบรรดาเจดีย์ในเมืองพุทธกาม หากเป็นเจดีย์องค์ใหญ่สุดจะเป็นเจดีย์ที่กษัตริย์สร้าง และองค์ที่มีขนาดเล็กถัดมาเป็นการสร้างโดยเหล่าขุนนาง อำมาตย์ ลดหลั่นลงมาตามบรรดาศักดิ์ นอกจากเจดีย์ขเวชีโกนแล้ว ยังมีเจดีย์สำคัญ ๆ อีกหลายองค์และวัดสำคัญ ๆ อีกเช่น เจดีย์ขเวขันตอ อานันทวิหาร เจดีย์ตะเปียงนิว วัดพะยาตองซู วัดติโลมินโล เจดีย์ธัมมะยังจี เจดีย์ตะปิณญพยา เป็นต้น” (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 1 กุมภาพันธ์ 2562) ดังนั้น ข้าทาสที่ทำหน้าที่ดูแลเจดีย์เหล่านี้ หรือที่เรียกว่า “ทาสเจดีย์” จึงมีบทบาทสำคัญอย่างเด่นชัดในการการสร้างเจดีย์ในเมืองพุทธกาม กระทั่งเมืองพุทธกามกลายมาเป็นเมืองแห่งทะเลเจดีย์ทางพระพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏร่องรอยหลักฐานที่คงเหลือในปัจจุบัน

บทสรุป

เมืองพุกาม ดินแดนแห่งท้องทะเลเจดีย์ เป็นเมืองที่ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นราชธานีแห่งแรกของประเทศเมียนมาร์ และเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ในความเป็นเมืองที่มีอารยธรรมเป็นของตนเองของพุกาม พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันสำคัญที่ค้ำจุนโครงสร้างทางนามธรรมของสังคมเอาไว้ พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทได้เข้ามาสู่พุกามหลังจากที่พระเจ้าอโนรุธได้ยกทัพไปตีเมืองสะเทิมหรือเมืองสุธรรมวดีทางตอนใต้ แล้วอัญเชิญพระไตรปิฎก พร้อมกวาดต้อนเอาพระเจ้ามนูหะและอัคมรเหสี เจ้าผู้ครองนครสุธรรมวดี พร้อมด้วยพระสงฆ์ นักปราชญ์ ราชบัณฑิต ช่างฝีมือ ช่างศิลปะสกุลต่าง ๆ ส่งผลให้อาณาจักรพุกามนี้ เป็นอาณาจักรที่มีความรูปแบบการปกครองแบบรัฐศาสนา คือมีพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางการปกครอง ในท่ามกลางความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรพุกามนี้ ผู้ที่อยู่เบื้องหลังการช่วยสรรสร้างศิลปกรรมเชิงสกุลช่างพุกาม ให้มีเอกลักษณ์และแสดงความเป็นอาณาจักรที่มีอารยธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง กลุ่มชนเหล่านี้ก็คือ ทาสเจดีย์ หรือเมียนมาร์เรียกว่า พยาคุน (Paya Kyun) ซึ่งเป็นเชลยศึกบ้าง เป็นข้าทาสบริวารบ้างที่เจ้าของหรือนายยกมอบให้เป็นทาสในพระเจดีย์ ทาสเจดีย์เหล่านี้จึงเป็นผู้ปิดทองหลังองค์พระเจดีย์แห่งเมืองพุกาม ให้เหลืออร่ามทั่วท้องทุ่งพุกาม กลุ่มชนเหล่านี้ถึงแม้มีฐานะทางสังคมที่ต่ำ แต่กลุ่มคนเหล่านี้ยังทรงคุณค่า คือเป็นผู้สรรสร้างพุทธศิลปะให้อนุชนได้ชื่นชม และฝากไว้เป็นมรดกให้กับอารยธรรมของประเทศเมียนมาร์ตราบนานแสนนาน

รายการอ้างอิง

- เจษฎา ทองขาว และคณะ. (2542). พระพุทธศาสนากับศักดิ์ความเป็นมนุษย์: ท่าทีและการปฏิบัติต่อทาส. *วารสารนิติสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 10(2), 90-91.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2542). *พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ 1999.
- ทัศสกา อุมะวิชนี. (2557). การปะทะกันของแนวคิดอุดมการณ์สมัยใหม่ในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ทาสยุคโบราณ. *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์*, 1(1), 12-57.
- นวลจันทร์ คำปิงสุ. (2551). *เมียนมาร์*. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: หน้าต่างสู่โลกกว้าง.
- บุญเทียม พลายขมภู. (2549). *เมียนมาร์: ประวัติศาสตร์ อารยธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

- บุญสืบ อินสาร, (2555). *พจนานุกรมบาลี-ไทย ธรรมบทภาค 1-4 ร่วมฉลองจตุรรมงคล*, กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- ประพันธ์ กุลวินิจฉัย. (2557). วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ, *วารสารวิจัยพุทธศาสตร์ Buddhist Research Journal*, 1(1), 111.
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. (2537). *พจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*, นครปฐม: วัดญาณเวศวัน.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี ป.ธ.9). (2559). *พจนานุกรมไทย-บาลี*, กรุงเทพฯ: วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร.
- พระศรีคัมภีร์ญาณ. (2557). *พจนานุกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย* (รายงานการวิจัย). สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิพัฒน์ พสุธารชาติ. (2545). *รัฐกับศาสนา บทความว่าด้วยอาณาจักร ศาสนจักร และเสรีภาพ*. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ภพพล จันทรวัฒนกุล. (2555). *ประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ศิลปะเมียนมาร์*, กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มัลลิกา ภูธรณ พระระพิน พุทธิสาร. (2559). เมียนมาร์: พระอิตต์ที่วัดมุนะ การสื่อสารทางการเมืองและตัวตน. *วารสารพุทธศาสนาเอเชียศึกษา*, 1(1), 57-72.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2563). ทาส. สืบค้น 1 กุมภาพันธ์ 2562, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/>
- วิรัช นิยมธรรม. (2551). *คิดแบบเมียนมาร์ ว่าด้วยชาติและวีระบุรุษในตำราเรียน*. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุธิดา ตันเลิศ. (2555), ข้า : ทาสในมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง ค.ศ. 1779-1904. *วารสารวิจัยศิลป*, 3(2), 229-296.
- หม่อง ทิน อ่อง. (2549). *ประวัติศาสตร์เมียนมาร์*. (เพ็ชรี สุมิตร, ผู้แปล) (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย.
- อัยยา โกมลกาญจน์. (2541). *ประวัติศาสตร์อารยธรรมกรีก-โรมัน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.